

‘טול מקל והך על קדקדם’ —

‘... ואתה דע לך עוד, כי אי אפשר לנהוג בכל האנשים במדה אחת. וזכור נא ענין דוד אדוננו מלכנו, אשר נהג להעלים עינו מיואב ושמעי ואף על פי שהיו בני מות, והטענה שאמר כי היום ידעתי שאני מלך על ישראל — כי לכל זמן מזומן, והעלמת עין מן העובר, לעתים מצוה, והכל לפי צורך השעה. והחכם מעלים עין לעתים קלות.

ואני רואה שצריך שיתחזק ענין התקנות בתחילה ולא יכנס במחלוקת. וכבר ידעת ענין מלכנו הראשון שאול, כי היה כמחריש. והעלמת עין בדבר זה, עד אשר יחזקו זרועות העומדים על הפקודים — מצוה רבה. והמקיים את המצוה, עשה סמוכות לתקנה, ובנה לה (כצ"ל) חומה בצורה. ואחר תחזקת ידיך, ומלכת בכל אשר תאווה נפשך.

והנך רואה כי גלתה סנהדרין ממקומה, כדאיתא, כדי שלא יצטרכו לרבות בדיני נפשות... ואם השתיקה לעתים גדר, אין כאן סייג בחזקה ידבק ההפך. זהו עצתי, שתפתה בלשון רכה פעם ושתים, והרבה רעים על הרעים, שמאל דוחה וימין מקרבת, אולי יזכו וישובו מדרכם הרעה, ורשעים עוד אינם.

ואם לא ישמעו ויעברו בשלח יעבורו, תלוש ומרוט, טול מקל והך על קדקדם, אלף ופרוטרוט. היש דבר שצריך שישקול הפסד כנגד שכר, וצריך מתון והסכמה והמלכה, ומתוך כך ייסר הרבים לשום שמים, כי כל שהמעשה גדול וחזקת היד רצה, צריך יותר השגחה והסרת הכעס. וצריך שיהא הדין חושש את עצמו שמא אש קנאתו לשם יתברך תבער בו, ותהיה גורמת להעלם הדבק הטוב והנכון מעליו. על כן תבא הנקימה לפניו, בעודה בכפו לא יבלענה, שמא יאכלנה פגה, אלא יבשלנה וימתיקנה בסוד זקנים וישרים בלבותם, ואם יש אנשים רשעים מפורסמים ורציית למחוקם, ועוד הם בתמרוריהם עומדים, תמנה עם הזקנים בין להלקות בין לקוף יד או רגל, ואפילו להמית... (מתוך תשובת הרשב"א ח"ה רלח. וע"ע בדבריו בח"ג שצג. עוד על עונש מות בזמן הזה, לפי צורך השעה — ע' בתשובת הריב"ש רלד; חו"מ ב; אגרות משה חו"מ ח"ב סח).

דף ט

(ע"ב) 'הביא הבעל עדים שזינתה והביא האב עדים והזימום לעדי הבעל' — עדי הבעל נהרגין ואין

משלמין ממון' — הקשה הרמב"ן (ע' בראשונים ריש מכות): והלא העונש האמור בהם ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו — אינו מתקיים במלוואו, שהרי זממו להרגה וגם להפסידה כתובה? ותרץ, כיון שאמרה תורה 'קם ליה בדרבה מיניה' (=עולה לו — העונש הקטן — בגדול ממנו), כמי שקייים בו הדבר כולו, שבכלל מאתים מנה.

ומכל מקום בעדי האב שהזומו, כתבו ראשונים (ר"ת, בתוס' ב"ק כב: חדושי הר"ן כאן) שחייבים ממון לבעל משום שאל"כ לא יתקיים 'כאשר זמם', גם אם בעלמא אמרינן קלב"מ בממון לזה ונפשות לזה. ונראה שאין סתירה מזה לסברת הרמב"ן, שדוקא כשהממון משתלם לאותו אדם שחייבים מיתה בעטיו, נכלל הוא במיתה, כאילו נתנו לו גם ממון. משא"כ באדם אחר. וע"ע תוס' כתובות לב: ד"ה שלא, ובהזו"א חו"מ יט; חדושי הגרז"ר בעגנים ח"א מו.

'חזר והביא הבעל עדים והזימום לעדי האב' — עדי האב נהרגין ומשלמין ממון, ממון לזה ונפשות לזה' — ולא הוזכרו מלקות לעדים. אף על פי שעדי האב זממו לחייב הבעל מלקות עם תשלום מאה

כסף, כדין מוציא שם רע — אעפ"כ כשהוזמו אינם לוקים ומשלמים, לפי שלמדנו בעדים זוממין שמשלמים ממון ואינם לוקין (משום לא תענה), כמו שאמרו בפ"ג דכתובות, וכמו כן נפטרים משאר מלקיות (עפ"י הגרעק"א. ובחזו"א כתב בדעת רעק"א דגוה"כ שפטרם ממלקות ד'לא תענה' מהניא גם למלקות ד'כאשר זמם'. [וכן הוכיח באבי עזרי (תנינא, סנהדרין יח, ב) ותמה על הגרעק"א שהקשה], ואולם בחדושי רעק"א כאן משמע דוקא אליבא דר"א שאין עדים זוממין לוקים משום שאינם בני התראה. וצ"ע.)
 ובחזון איש (ח"מ יט, ז), העלה אפשרות שהעדים נהרגין לוקין ומשלמין. ומה שלא הזכירו בגמרא שלוקין, אפשר שלא באו להשמיענו כאן אלא אין ממון לזה ונפשות לזה (וע"ע בחדושי הגר"ר בעניני ח"א מז, ה).

ז'משלמין ממון' — רש"י פרש: מאה כסף שרצו להפסיד לבעל. ובתוס' (בכתובות לא רע"א) פרשו על שרצו להפסיד לבעל כתובה בעדותם.

(וכן העיר הרש"ש על רש"י. ואין לומר שסבר כיון שלפי דבריהם הבעל מוציא שם רע ואסור לו לשלוח כל ימיו, הרי שאין אצלו תשלום כתובה בפועל — הא ליתא, שהלא אם יגרשנה לרצונה, צריך ליתן לה כתובה ולפי האמת הוא פטור. והיה אפשר לומר שלרש"י הטעם שהמונה תחת בעלה אין לה כתובה בגירושה, לא מפני שלא נתחייב מעיקרא באופן זה, אלא מפני שהיא גורמת הגירושין ובע"כ הוא מוציאה. הלכך אם למעשה לא נקבע דינה בב"ד שזינתה, חייב ליתן כתובה אפילו אם אמת הדבר שזינתה. אשר על כן הלא לפי עדותם הוא חייב בכתובה גם אליבא דאמת, אעפ"י שזינתה, כי למעשה אינה צריכה לצאת ממנו.)

ואולם מסתבר שאין זה נכון, כי סוף סוף הדין הוא שהמונה אין לה כתובה, ונראה שאם יודעת האמת שזינתה, גם אם אין עדים בדבר — גזל הוא בידה. ועוד ועיקר, כיון שללא עדותם השקרית היו פוסקים עליה ב"ד שזינתה ואין לה כתובה, הרי שבעדותם זממו גם זאת, שב"ד קבעו שלא זינתה והפסידוהו. גם בלאו הכי דעת האחרונים נוטה שהמונה אין לה כתובה מעיקרא, שהזנות עצמה מפקעת חיוב כתובה, ולא משום האיסור שבדבר. ע' במובא ביוסף דעת סוטה כג).

'פלוני רבעו לאונסו — הוא ואחר מצטרפין להרגו... פלוני בא על אשתי... הוא ואחר מצטרפין להורגו' — ואינו פסול מטעם נוגע בעדותו — אם משום שאין פסול 'נגיעה' אלא בנגיעת ממון (כמו שהוכיח המהרי"ט בשו"ת — ח"מ פ), אם משום שאין לו שום טובת הנאה בהווה או בעתיד, ומשום שנאה ותאות נקם גרידא — אינו נעשה 'נוגע' (ע' אור זרוע — זיש לי ללמוד מכאן דקרובי המוכה מעידין על המכה לגרשו מבית הכנסת. ואפילו המוכה עצמו. וע' במה שהאריך בספר אפיקי ים ח"א לט. עוד בענין נגיעה שאינה של ממון, ע' ב"ב מג קלד:).

'רבא אמר: אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע' — כתב הראב"ן (יד ע"ג) שמדובר כשהוא בלבד אומר כן, שנרבע לרצונו, אבל אותו שמצטרף עמו אינו אומר 'לרצונו', שאם כן נמצא זה פסול לפי עדותו של העד הנוסף, ואין כאן שני עדים כשרים. (ולפי"ז מה שאמרו להלן כה. 'חד אמר קמי ידי אוזיף בריביתא וחד אמר לדידי אוזיף בריביתא — פסליה רבא' בדוקא הוא, שלא פסל רבא אלא כשהעד הראשון סתם ואמר 'קמי ידי אוזיף' ולא אמר דאוזיף לזה שעמו.)

ואולם רוב הפוסקים חולקים על כך (ע' שו"ת הריב"ש רפא; אה"ע קטו, ה; ח"מ לד, כו; תומים פו, כו; אבני נזר אה"ע כט. ובכנה"ג (לד) נקט כהראב"ן. וע' יד דוד שצידד להוכיח מהרשב"א בתשובה שחולק על הראב"ן). יש מי שהסביר טעמם, מפני שאין כאן אלא עד אחד המעיד שהוא רשע, והלא עד אחד אינו נאמן לפסול אדם. וטעם הראב"ן שפוסל — מפני שגם הוא עצמו מודה בדבר זה שנרבע לרצונו (עפ"י יד דוד. נראה לכאורה שאין צורך בכך, אלא גם אם הוא עצמו לא היה אומר 'לרצונו', היות ולפי דברי העד השני, העד שעמו פסול לעדות, שוב אי אפשר לצרפם ואין כאן אלא עד אחד, שהרי לפי עדותו אין לפנינו עדות כשרה. [ובפרט בדברים שאין עדותן מצטרפת עד שיראו

שניהם כאחת, שנראה שבעדות כל אחד מן העדים כלולה בעצם גם עדות שיש עמו עד נוסף]. וצ"ע).
 ויש שפרשו טעמם של החולקים על הראב"ן, מפני שכל שבית דין לא פסלו בפועל אדם מלהעיד, גם אם באמת כלפי שמיא הוא עבריין ורשע — הריהו כשר לעדות, ולכן, אף אם נאמר שהעד השני דובר אמת בכל דבריו, וננקוט שפלוני זה אכן נרבע לרצונו, מ"מ הואיל ולמעשה אין פוסלים אותו בב"ד — יש כאן עדות כשרה (כן כתבו התומים פו סק"ו; אור שמח עדות יב, ב).
 ולפי"ז צריך לומר שמה שכתבו הפוסקים שהיודע שחברו רשע אסור לו להעיד עמו (ערמב"ם עדות י, א; חו"מ לד, א), מדובר שידוע שכבר העידו עליו שני עדים ופסקו עליו ב"ד לפוסלו, אבל בלאו הכי מותר (ע' חתם סופר יו"ד יא; חדושי הרי"ם לא סק"ב).
 וכן האדם שידוע בעצמו שהוא רגיל בעבירה אשר אם היו יודעים ב"ד על כך היו פוסלים אותו — לפי דברי התומים מותר לו להעיד כל שאין אחרים שידועים זאת. וכבר דנו בכך הפוסקים — ע' פתחי תשובה לד, א; אבנ"ז אה"ע כט; מנחת שלמה ח"א פב עמ' תק. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"ב מג מהחזו"א, ובמובא בקדושין מט.

דף י

'אמר רבא: פלוני בא על אשתי, הוא ואחר מצטרפין להורגו אבל לא להורגה. מאי קא משמע לן דמפלגינן דביבורא, היינו הך...' — יש מקום לומר שגם רב יוסף מודה בדין זה, שלא נחלק אלא ב'פלוני רבעני לרצוני' שלפי דברי העד בעצמו, לעדותו אין כל תוקף, כי הרי לדבריו רשע הוא ופסול לעדות, וכדי לקבל דבריו אנו מוכרחים לקבל רק מקצת מעדותו, לומר שפלוני רבעו אך לא לרצונו, או שרבע אדם אחר, ובוה סובר רב יוסף שאין לומר כן. לא כן בנידון 'פלוני בא על אשתי', שאין שום סתירה פנימית המונעת את קבלת כל דבריו, אלא שמקבלים אותם רק כאשר דנים על הבעל, אבל כשדנים אודות אשתו — אין לו נאמנות. ['פלגינן נאמנות' ולא 'פלגינן דיבורא'].
 וכבר האריכו האחרונים ז"ל בדברים אלו, וישבו בוה קושיות וסתירות שבין הסוגיות. עיין באריכות בשערי ישר ו, יא; אור שמח עדות יב, ב; חדושי הגרנ"ט לג, סט, קעג, קצח; 'חדושי הגר"ח על הש"ס'; שעורי ר' שמואל ב"ב קלד, ועוד. וע"ע בענין זה בב"ב קלד.

'... מהו דתימא אדם קרוב אצל עצמו אמרינן, אצל אשתו לא אמרינן, קא משמע לן' — פרשו רש"י ותוס': ודאי לא סלקא דעתין שנאמן אדם להעיד על אשתו, אלא רק בכגון זה שמעיד גם על אחר, הוה אמינא מתוך שנאמן על זה יהא נאמן גם לגביה.
 ותמה הר"ן מה סברה היא זו, הלא בכל מקום אומרים להפך, עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, ומדוע נכשיר הכל בגלל מקצת?

ואפשר לפרש על פי מה שכתב הרמב"ם (עדות יג, א) שהקרובים שעל ידי אישות אינם פסולים להעיד מן התורה אלא מדרבנן. ובפסולים דרבנן אכן כן הוא הדין, שאגב נאמנותו האחרת נאמן גם על קרובו. והוה אמינא שהוא הדין בעדות על אשתו, אינו פסול אלא מדרבנן כשאר קרובי אישות, קמ"ל שפסול מן התורה ולכך אינו נאמן כלל לגביה (עפ"י זכר יצחק יד; קהלות יעקב סוס"י טו. דרכים נוספות בהבנת שיטת רש"י ודעימיה — ע' יד רמח; שערי ישר ו, יא; אור שמח עדות יב, ב ד"ה ראה; עמודי אור פד, יט ואילך; קהלות יעקב שם).
 ולהראב"ד (בהשגות על הרמב"ם — עדות יב, ב; ומובא ברא"ש פ"ק דמכות יג ובתשובה ס, א), ובחדושי רבנו יונה והר"ן כאן; שטמ"ק ב"ב מג ועוד) פרוש אחר בסוגיא (וכן כיוון לפירושו זה בספר תורת חיים, ע"ש); עיקר חידושו של רבא

עולא פירש מחלוקתם, האם חוששים ללעז אם לאו.

א. לפירש"י, המדובר בתביעת הבעל להפסיד כתובתה. והמחלוקת היא האם חוששים שמא יבואו עדי זנות מתוך פרסום הענין, ויהא כאן דין נפשות, על כן צריך כ"ג, או אין חוששים. ולפרוש רבנו תם מדובר שהאב תובע מאה סלעים מהבעל, שעדיו מוכחשים ע"י עדים או שלא כיוונו עדותם, ולדעת חכמים חוששים שמא יביא הבעל עדים כדבריו ויצטרכו לדון בכ"ג, ואם ידונו עתה בשלשה, אולי יצא לעז על הדיינים הראשונים. לרבנו תם, אין כל מקור לכך שלתביעת הבעל יצטרכו כ"ג. וגם אין צורך בשלשה מומחין אלא די בהדיוטות. [וכן לפירש"י כתב הר"ן שצריך שלשה מומחין, כדי שאם יבוא הדבר לנפשות, יוכלו אלו השלשה להמשיך לדון. ולפי"ז צריך שלשה הראויים לדון ד"ג. משא"כ לרבנו תם].

ב. לעולא, כאשר הוזמו עדי הבעל, לדברי הכל אין אנו חוששים שמא יביא עדים אחרים כדבריו, ולכך די בשלשה גם לחכמים (כמבואר בברייתא 'תבעו ממון — בשלשה'). והמאירי נקט שאפילו הוזמו, כל עוד לא נענשו בהריגה, חוששים שמא יביא הבעל עדי זנות אחרים [כדי להציל את הווממין] וצריך בית דין של כ"ג.

רבה (י רבא) העמיד מחלוקתם באופן שנאספו כ"ג דיינים לדון דיני נפשות, ונתפזרו (לפרש"י, הבעל לא מצא עדים. לתוס' — מדובר בתביעת האב, כגון שהזים את עדי הבעל, ונתפזרו הדיינים מסיבה כלשהי) — האם דנים את ענין הממון בשלשה, או חוששים לכבודם של ראשונים שלא לדון בלעדם כיון שהתחילו לישב בדיון זה. [אבל בלא אוקימתא זו, לדברי הכל די בשלשה — שאין חוששים ללעז].

ועוד בארו שאר אמוראים לפרש מחלוקתם באופנים מסוימים שיש בהם מחלוקת האם קיימת אפשרות שידונו למיתה אם לאו — כגון בהתראה ללא הזכרת העונש המסויים (אביי); באשה חברה שלא התרו בה (רב פא); שנמצא אחד מן העדים קרוב או פסול (רבנא); התרו בה אחרים ולא העדים; הוכחשו העדים בבדיקות ולא בחקירות.

רב אשי העמיד כשהתרו בה למלקות ולא למיתה, ונחלקו במחלוקת רבי ישמעאל וחכמים האם דיני מלקות בשלשה או בכ"ג.

[לאותם פירושים, באופן שאפשר להגיע לידי מיתה, לדברי הכל צריך כ"ג, שחוששים ללעז ולכבודם של ראשונים. כן אמר אביי, ומשמע שהוא הדין לשאר האוקימתות. עתוס'].]

הרמב"ם (סנהדרין ה,ג; נערה בתולה ג) פוסק שמתחילה דנים דין מוציא שם רע בעשרים ושלשה, ובפני הבית דוקא. ואם לא נאמנו דברי הבעל ובא האב לתובעו קנס — דינו בשלשה. [פסק כחכמים וכפירוש עולא שחוששים ללעז, כפרש"י. עפ"י כסף משנה]. ואילו המאירי נקט להלכה כרבי מאיר שאין לחוש לא ללעז ולא לכבודם של ראשונים ודי בשלשה דיינים כל שתביעת הבעל אינה אלא על ממון.

דף ט

יב. א. שלשה עדים או יותר, שנמצא אחד מהם קרוב או פסול — האם בטלה כל העדות או שמא קיימת היא בשאר?

ב. עד שהצטרף לשני עדים להעיד עדות, והוזמו שלשתם — האם חייב בעונש עדים זוממים?
ג. העובר עבירה שיש בה מיתת בית דין, והותרה שלא על פי עדי, מה דינו?

א. נמצא אחד מהעדים קרוב או פסול — עדותם בטלה. כן דרש רבי עקיבא מהקש שנים עדים לשלשה. ואפילו הם מאה (עדים). וגם תנא קמא אינו חולק על רבי עקיבא בדין זה (ר"ן). ויש מי שצדד שחולק. ע' בהגהה שבחדושי הר"ן.

לדברי רבי יוסי (וכן פסק שמואל במכות ו), אין הדברים אמורים אלא בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות — תתקיים העדות בשאר. רבי אומר: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות. ובזמן שהתרו בהם (פרש"י): הפסולים התרו עם הכשרים בעברייך, בדיני נפשות שצריך התראה, אבל לא התרו — לא בטלה העדות כולה. (וכן פסק רב נחמן שם. וכן הלכה).

א. לפי המבואר במסכת מכות (ו), רבי יוסי פוסל אפילו לא נתכוונו הפסולים להעיד בשעה שראו. ורבי חולק ופוסל רק כשנתכוונו להעיד.

ואם הכשרים נתכוונו להעיד לבדם ללא הפסולים — אין כאן צירוף עדות ולא נפסלו הכשרים (עתוס' מכות). ולהר"ף, אין קרוב או פסול פוסלים את השאר אלא אם הכשרים ידעו על כך שהפסול מעיד עמהם.

ב. לפרש"ם (בב"ב ק"ג: וכן היא שיטת הרמב"ם, רש"י ורמ"ה), אפילו לא העיד הפסול אלא רק נתכוון להעיד כשראה — הריהו מצטרף עם שאר העדים לפסולם. ור"י חולק וסובר שאין הפסולים פוסלים אלא אם העידו בבית דין, גם אם העידו בנפרד מן הכשרים (וכ"ד הרא"ש. וכן נראה דעת רמב"ן רשב"א ור"ן).

ויש אומרים שרק בקדושין וגירושין, שהעדים נצרכים לקיום הדבר, פוסלים אפילו בראיה לבדה, שאז היא שעת חלות העדות. לא כן בשאר עדויות שהכל תלוי בהגדתם בב"ד (עפ"י הרא"ה — מובא בריטב"א קדושין מג. וע' קצה"ח לו, א).

הש"ך (לו סק"ח) נקט לעיקר כשיטה ראשונה, וכתב שכן מורים פשוטות הדברים במשנה ובגמרא. ואולם בספר זכר יצחק (יג יט) כתב לדחות ראיותיו, ודעתו שיש לחוש להלכה לדעת הפוסלים רק כשהעיד בב"ד. ונסתפק (יח) כשהעידו בנפרד או בבית דין אחר, הואיל ואינם מצטרפים בדיני נפשות [וכן בקידושין, להר"ן], אפשר שאין הפסול פוסל את הכשר.

ג. התוס' נקטו שלרבי יוסי שאמר שצריך שהעדים עצמם יתרו, אין דין 'נמצא אחד קרוב או פסול' אמור אלא באותם שהתרו.

ב. עד שהצטרף לשנים והוזה עמם — נענש כמותם (שנים עדים או שלשה — הוקשו להדדי. רבי עקיבא). [אם כן ענש הכתוב את הניטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, אל אחת כמה וכמה שישלם שכר את הניטפל לעושה מצוה כעושה מצוה].

א. לדברי רבי שמעון, אין השלישי נידון בעונש עד זומם אלא אם העיד עם שנים האחרים בתוך כדי דיבור, אבל לאחר מכן פטור (תוס' עפ"י מכות ה).

ב. כתבו התוס': נראה שלדברי רבי יוסי שאין חיוב מיתה בהותרה מפני עדים, אפילו הוזמו כולם אין נענשים אלא אותם שהתרו.

ג. רבי יוסי אומר: לעולם אינו נהרג עד שיהו פי שני עדיו מתרים בו (על פי שנים עדים). וחכמים חולקים. לפי אפשרות אחת בגמרא, אפשר שרבי מאיר וחכמים דמתניתין גם חולקים בדבר זה.